

P. SZABÓ BÉLA

egyetemi tanár
Debreceni Egyetem AJK, Jogtörténeti Tanszék
szabo.bela@law.unideb.hu
ORCID: 0000-0003-4264-6574

BOZZAY RÉKA:
INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI KAPCSOLATOK.
DEBRECEN ÉS HOLLANDIA
Tiszántúli Református Egyház Közgyűjteményei
Debrecen, 2022, 269 lap

Ismerve a szerző németalföldi peregrinációval kapcsolatos munkásságának megkerülhetetlen eredményeit és kivételes munkabírását, természetesen érdeklődéssel vettem kezembe legújabb könyvét, a Tiszántúli Református Egyházkerület Gyűjteményeinek egyik friss, szokottan szép kiállítású és gondosan szerkesztett kiadványát. Ha egy korábbi írásomban a peregrináció-kutató Hegyi Ádámot „svájci emberünknek” nevezhettem,¹ bizony ruházhatják fel a koraújkori és azutáni magyar művelődéstörténet szakértői Bozzay Rékát „hollandiai (fiatal)asszonyunk” (jongedame) titulussal. Bozzay Réka ebben a könyvben mintegy összegzi az utóbbi években a holland-magyar kapcsolat-történetével foglalkozó kutatásait, kicsit lokálpatrióta éllel, „civisizáltan”, elsősorban Debrecenre, mint kiinduló- és célpontot előtérbe állítva.

A könyv címe maga a program: Intézmények, néha egymással is civódó, de elsősorban egymást segítő kálvinista egyházi közösségek, valamint iskolák, egyetemek és felső iskolák félig meddig elfeledett személyeken keresztüli kapcsolataiba, kényszerű és önkéntes egymásra (vagy a másokra is) figyelésen és ráutaltságon alapuló együttműködésére kapunk tanulságos példákat. Természetesen történeti keretekbe ágyazva, tulajdonképpen négyszáz év idő folyamában felbukkanó szigetekként elhelyezve. Mutatva, hogy a közvetlen szomszédok túlnyomó befolyását meghaladón, hogyan tudott két kis nép századokon át egymásra figyelni a vallási, művelődési és emberbaráti törekvések révén. A könyv lapjairól is érződik, hogy a kölcsönösség bizony egyensúlytalan: Németalföld többet tudott adni a történelem folyamán, mint amivel a Kárpát-medence népei, Magyarország vagy akár Debrecen ellentételezni tudta/tudták a sokirányú segítséget, és éppen ezért megkérdőjelezhetőek mindazon törekvések, amelyek ki akarják tagadni a magyar kultúrából mindazokat az európaiságot jelentő köveket, amelyek a Mélyföldről jöve is beépültek a magyar református egyház, a debreceni Kollégium és Egyetem épületeibe, és mindmáig tartják azokat.

Ugyanakkor a szerző természetesen nem kerülhette meg, hogy ne csak Debrecenről írjon. A szerző a koraújkori vándordiák-migráció megkérdőjelezhetetlen művelődéstörténeti jelentőségét nem vizsgálhatta leszűkítve egy városra, így a kötetet mind tartalmi, mind módszertani szempontból haszonnal forgathatják az említett jelenség történetébe – remélhetőleg egyre mélyebbre ásó – fiatal és tapasztalt kutatók is.

A könyv első nagyobb fejezetében („*Debreceni diákok hollandiai peregrinációja kora újkori és újkori nyugat-európai peregrinációs tendenciák tükrében*”) a szerző jónéhány peregrinációval kapcsolatos fogalmat is megvilágít, a hollandiai mintán keresztül – mintegy összegezve korábbi kutatásait – alaposan körüljárja a peregrináció feltételeit (vallási összetétel, előiskolázottság, életkor, a finanszírozás előteremtésének és a kiutazási engedélyek problémája), az idők változásával módosuló migrációs tendenciákat, a tanulmányok helyeit, a választott szakokat, ezúttal kifejezetten a debreceni vonatkozásokat előtérbe állítva. A fejtegetésekből kitűnik, hogy a hollandiai felsőoktatási intézmények jelentős szerepet töltek be a debreceni diákok képzésében, s hogy a kollégium és a

¹ Recenzió „*A bázeli egyetem magyar vonatkozású kézíratai (1575) 1660-1798 (1815): katalógus – Die Hungarica-Manuskripte der Universität Basel (1575) 1660-1798 (1815): Katalog. Összeállította/Zusammengestellt von Hegyi Ádám, Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2010*”, *Gerundium - Egyetemtörténeti Közlemények* 3, 1-2. sz. (2012): 157-160.

református egyház természetesen támogatta – de ugyanakkor változó szempontok szerint kontrollálta is – a debreceniek külföldi egyetemjárását, amelynek elsődleges célja – a Kárpát-medencei tendenciákba illeszkedően – az egyházi szolgálatra való felkészülés volt. Nagy érdeme ennek a fejezetnek az is, hogy természetesen – a könyv fő érdeklődési körét nem elhagyva – fontos összehasonlító adatokat kapunk más európai felsőoktatási területek vonatkozásában is. Itt a szerző azzal segít, hogy a legújabb számszerű adatokat összegzi.

„*Pecunia nervus rerum*” – a dolgok éltető ereje a pénz. Ez a gondolat uralja a könyv második nagy fejezetét („*Pénzügyi támogatások Hollandiában*”), amely azonban igen változatos pénzügyi folyamatokat tárgyal érdekesen. Az eddigi kutatást gazdagító új eredményekre törekedve, három holland egyetem (a harderwijki, a groningeni és az utrechti) koraujkori és későbbi ösztöndíjrendszerét (diákasztal, disputációs-támogatások, ingyenes doktorálás, éves ellátás, útiköltség biztosítása) vizsgálja kellő alaposággal – szinte közvetítve a hollandiai levéltárak porosodó iratainak illatát –, és megállapítja, hogy „*ezen juttatások nélkül a debreceni hallgatók hollandiai tanulmányai valószínűleg komoly nehézségekbe ütköztek volna*,”² s kiemeli, hogy a debreceniek támogatásában az utrechti egyetemet tekinthetjük élenjárónak. A három egyetem által támogatott valamennyi magyarországi diák névsorát megtaláljuk ebben az adatgazdag fejezetben. A magyar és erdélyi diákok támogatását célzó Anna Everwijn részahagyaték sorsának nyomon követése rávilágít Bozzay Réka szinte jogtörténeti vénájára is („*Az Anna Everwijn-hagyaték*”). Ugyanakkor a teljesség kedvéért szívesen kapna az olvasó egy kicsit bővebb áttekintést a *Stipendium Bernardinum*-ról is (nem baj, hogy mások írták meg részletesen.)

A hollandok takarékoságáról szóló mendemondákat cáfoló, az egyetemek, önkormányzatok, egyházi közösségek és magánszemélyek által biztosított *pecunia* azonban nem csak helyben kerülhetett elköltésre, hanem áramlott belőle Magyarország, Debrecen felé is, hiszen debreceni levéltári akták leporlása révén azt is megtudjuk, hogy a Kollégium egyik tanszékének, egy tanári állásnak a finanszírozásához a 18. században holland hittársak járultak hozzá több mint harminc éven keresztül („*A Debreceni Református Kollégiumnak nyújtott holland segély*”). Példaszerű az ezzel kapcsolatos források feltárása. Mint ahogyan a Debrecenből indult és Deventerben professzorsághoz jutott Csernák László élettörténetének a kibontása is, különös tekintettel a hagyatékából Debrecenben tanuló diákok támogatására létrehozott alapítványra („*Csernák László [1740-1816, deventeri professzor és debreceni alapítványa]*”). Itt is teljesen új adatok, vagy részben ismertek új megvilágításba helyezve, nagyon életszerűen jönnek szembe az olvasóval.

Az ösztöndíjak, különösen az Utrechtnben a magyar és erdélyi diákok számára biztosított támogatások nyomán, amelyek a 19. században is léteztek, jut el az olvasó a holland-debreceni kapcsolatok 20. századi színes palettáját felvillantó harmadik nagy fejezethez („*Huszadik századi holland kapcsolatok*”). A peregrináció mint hívószó (volumenét tekintve talán) ekkorra háttérbe szorul, de megfigyelhető, hogy az egyetem és a város németalföldi kapcsolatait továbbra is olyan személyiségek érzik a szívügyüknek, akik egykor a Mélyföldön tanultak.

A történelem viharai okán az új hívószónak talán a gyermekmentést jelölhetjük meg, amelyhez – a történelmi hála bizonyos megnyilvánuló lehetőségeként – a Kollégium 1938-as jubileumi éve és az azokhoz köthető kezdeményezések társulhatnak. A tárgyalt intézménytörténeti események fő helyszíne Hollandiából áthelyeződik ekkorra Debrecenbe, és egy bizonyos ellenirányú mozgás is megfigyelhető: hollandiai vendégek jelennek meg a cívisvárosban. Az ezen korra kibontakozó kapcsolati kép változatosabb, mint a korábbi fejezetekben láthatott.

A Trianon utáni trauma feldolgozása és a hollandok ebben játszott szerepének iskolatörténeti vonatkozású feldolgozásába belefér, egy holland-tanszék alapítási kísérletének a nyomon követése („*Holland tanszék alapításának kísérlete a két világháború között*”), amely a gyermekmentő akciók révén megélenkülő kapcsolatból vette kiindulópontját, de mint oly sok jó kezdeményezés, személyi és anyagi okokból nem valósulhatott meg. A hála megnyilvánulása lett volna mind a város, mind a hollandiai peregrinációt leginkább értékelő bölcsész- és teológiai karok részéről, ha sikerül a gyermekmentő akciót támogató holland királynőről utcát elnevezni Debrecenben. Ez az emlékhely

² BOZZAY, *Intézménytörténeti kapcsolatok...*, 201.

alapításként is felfogható gesztus méltó köszönet lehetett volna és – a könyvben is többször emlegetett de Ruyter emlékműhöz társulva – még inkább tudatosíthatta volna, a magyarság és Debrecen hálás köszönetét az évszázados támogatásért („*Vilma királynő utca Debrecenben? A holland királynő emlékezete és egy meg nem valósult utcanévadás*”). Szerény – de a kitüntetettek és a holland közvélemény által igencsak megbecsüléssel fogadott – viszonzásként a ’20-as és ’30-as években három holland díszdoktor is avatott a debreceni egyetem. Ezen processzusok is kiválóan okadatolva jelennek meg a könyvben, mint ahogyan a Főépület auláját díszítő, utrechti egyetemet ábrázoló ólomüvegablak születésének a története is („*Utrecht egyeteme egy festett üvegablakon*”). Végül érdekes holland vonatkozású adalékként az olvasó megismerheti annak történetét, hogyan kerülhetett a kollégium belső udvarára egy debreceni diákból lett holland huszárdandár-főparancsnok emléktáblája („*Bátori Sigray Mihály élete és emlékezete*”).

Lépten-nyomon izgalmas és tanulságos apróságok és adatok tehát, ami a nem szakemberek számára is élvezetes olvasmánnyá teszik a könyvet. A szerző nyomán elindulni kívánó kutatók pedig bizonyosan értékelni fogják a bőséges bibliográfiát és felhasznált levéltári források precíz felsorolását.

A könyvet egy szép kutatói pályafutás érett állomásaként értékelhetjük. Maga szerző a könyv szerteágazó tematikájának összekötő kapcsaként egyértelműen az iskolatörténeti vonatkozásokat emeli ki, éppen ezért mindenképpen helyénvaló, hogy egyetemtörténeti folyóiratunk ajánlja jó szívvel az olvasók figyelmébe a munkát.